

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Іванець Наталії Вікторівни
«Феномен громадянської освіти в умовах інформаційної війни:
соціально-філософський аналіз»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – Філософія

Тематика громадянської освіти та її значення в сучасному суспільстві не може покаржитися на нестачу уваги до себе представників спеціалізованої свідомості – фахівців у галузі педагогіки, медіаосвіти, соціальної психології, політології, теорії управління. На рівні всіх наявних досліджень консенсусний статус має положення з приводу того, що громадянська освіта – це надзвичайно важлива складова освітнього процесу епохи інформаційного суспільства, яка покликана формувати у реципієнтів освітніх послуг функціональні опції обізнаних і відповідальних громадян.

На жаль, такою доволі абстрактною констатацією сфера визначеності щодо сутності явища громадянської освіти та її функціонального покликання здебільшого вичерпується, створюючи розлогий діапазон для концептуальних різнотлумачень і змістовних лакун, які, власне, й утворюють те проблемне середовище, котре актуалізує потребу подальших дослідницьких зусиль – причому, бажано зусиль соціально-філософського профілю, позаяк абсолютна більшість теоретико-концептуальних та аргументаційно-інтерпретативних труднощів зумовлена насамперед кричущим дефіцитом філософської рефлексії саме цього субдисциплінарного профілю в питаннях демаркації смислів і значень громадянської освіти. З таких міркувань подана на розгляд дисертація Іванець Наталії Вікторівни постає дуже своєчасною і слушною відповіддю на окреслені виклики сьогодення.

Принагідно зазначимо, що окреслене проблемне поле набуває додаткової виразності й драматизму під впливом таких специфічних опцій епохи постмодерну, як симульованість всього і вся, поведінкова мімікрія, функціональне пристосуванство та епістемологічний релятивізм. Якщо

симульованість екзистенційних альтернатив, поведінкова мімікрія і функціональне пристосуванство на рівні повсякденної рутини постають своєрідними іронічними антиподами громадянської освіти, підсвідомо навіюючи тезу про її «несучасність», а відтак і недоцільність, то експансія релятивізму блокує саму можливість предметного дискурсу щодо змістовної рельєфності практично будь-якого семантично неоднозначного явища – і тематика громадянської освіти в даному разі не є винятком із загального правила.

Авторка виконаного дослідження слушно зазначає, що навіть попри грандіозний потенціал інформаційного суспільства в умовах фундаментальної смислової невизначеності постмодерну виникають об'єктивні й закономірні передумови зниження рівня наукового мислення й культури прийняття рішень (причому, рішень на всіх рівнях масштабування – індивідуальному, колегіальному, корпоративному, управлінському тощо), а це призводить до втрати ефективної оптики бачення ключових викликів сучасності та неефективності в сфері реагування на них.

Особливо тривожними є труднощі сучасного суспільства, пов'язані з аргументованим визначенням ієрархії проблем та адекватних засобів їх розв'язання. Таку безпорадність (чи пак – типове для постмодерну симулятивне небажання мати справу з будь-чим складнішим, ніж тривіальність), часто намагаються компенсувати за рахунок нав'язування інформаційного порядку денного, в межах якого проблеми або взагалі відсутні, або реальні проблеми підміняються квазі- й псевдопроблемами, скеровуючи суспільну думку на манівці справжніх смислів і значень. Зазначений тренд набув ознак маніпулятивної пандемії, яка посилює свій ефект з кожним наступним щаблем масштабування – від локального (місцевого), через регіональний і аж до глобального, – створюючи ефект тотальної дезорієнтації.

За таких обставин, як переконливо стверджує дисертантка, істотно загострюється потреба культивування компетентності й відповідальності на всіх рівнях прийняття рішень. Перспективи ж досягнення такої мети перебувають в

істотній залежності якраз від стану справ із громадянською освітою, від рівня її інструментальної ефективності.

Авторка виконаного дослідження слушно привертає увагу до того, що «громадянська освіта є не просто процесом передачі знань, а й інструментом влади та соціального контролю. Тому, аналізуючи громадянську освіту, необхідно враховувати, як інституційні, культурні та політичні структури впливають на формування та сприйняття цих знань» (с. 28). Саме така комплексність і симбіотичність факторів, аспектів і впливів утворює проблемну квінтесенцію громадянської освіти на рівні як її онтології, становлення і генерування, так і в сфері функціональних особливостей та інструментальної специфіки. Тому розгляд громадянської освіти крізь призму причинно-наслідкових зв'язків її генезису і функціонально-інструментального аналізу закономірно набуває статусу першочергової дослідницької мети й водночас методологічних засобів її досягнення.

У першому розділі виконаного дослідження авторка переосмислює еволюцію уявлень про змістовний компендіум громадянської освіти, позиціонуючи її не просто статичним набором знань, а динамічним процесом, котрий відображає багатоманітність соціокультурних, світоглядно-аксіологічних, етичних та деонтологічних життєдіяльнісних регулятивів. Це особливо важливо, враховуючи поширеність релятивізму та загальної невизначеності в сучасному глобалізованому світі. Підхід до громадянської освіти як перманентного компаративного аналізу різних інтерпретацій і поглядів, забезпечує ефективне реагування на виклики сучасного світу. Використання ідей Мішеля Фуко для аналізу громадянської освіти демонструє, як освітній процес може слугувати інструментом влади та соціального контролю, підкреслюючи необхідність критичного аналізу цього взаємозв'язку.

Ключовим аспектом першого розділу є розгляд громадянської освіти в широкому соціальному контексті, включаючи сфери сім'ї, уряду, релігії та ЗМІ. Це підкреслює важливість громадянської освіти не лише як академічного

предмету, а й як важливого засобу формування суспільної свідомості та відповідальних поведінкових автоматизмів.

На особливу відзнаку й заохочення заслуговує здійснений авторкою глибокий аналіз генезису концептуальних підвалин громадянської освіти. На прикладі концептуальних розбіжностей між Арістотелем та Платоном авторка демонструє багатоманітність концепцій громадянства та покликання освіти в античному світі. Це вкрай важливо в контексті сучасності, коли дисонуючий ефект різних ідей і підходів створює складну смислову архітектоніку смислів і значень, причин і наслідків, можливостей і достеменної необхідності.

Значення роботи посилюється ґрунтовним аналізом впливу класичного лібералізму та республіканізму на формування сучасного розуміння громадянської освіти, індивідуальних прав та відповідальності громадян. Цей аспект підкреслює важливість і навіть безальтернативність ефективних громадянських виховних стратегій для потреб життєздатного суспільства.

Методологічний аналіз постмодерністських філософських підходів, репрезентований у дисертації, відкриває значні перспективи для розуміння складності й поліаспектності громадянської освіти. Ідеї Ліотара про малі оповіді, Фуко щодо взаємозв'язку влади та знань, та Дерріди з приводу деконструкції розширюють розуміння громадянської освіти, загострюючи необхідність критичного аналізу та докорінного переосмислення хибного стереотипізму. Йдеться про важливість наукової картини світу, про врахування поліаспектності значень і множинності перспектив, які апріорі неможливі за відсутності ґрунтовної рефлексії і компаративного аналізу альтернатив.

У другому розділі дисертантка осмислює значення технологій і медійних наративів для формування колективної свідомості, вказує на критичну роль інформаційного контролю загалом і символічного зокрема в сучасному суспільстві. Це особливо важливо в контексті глобалізації, коли інформаційні потоки виходять за межі культурних та національних кордонів, перетворюючи інформаційні війни на багатовимірні та транскультурні явища. Авторка ефективно застосовує поняття інформаційних воєн з метою висвітлення

взаємозалежності між культурними символами та інформаційними стратегіями, які стають засобами маніпуляції громадською думкою. Це підкреслює важливість критичного аналізу інформаційних потоків і розуміння їхнього впливу на колективну свідомість та ціннісні орієнтації суспільства.

Рефлексійну глибину й аналітичну переконливість виконаного дослідження ілюструють три ключові аспекти впливу інформаційної війни на громадянську освіту, які концептуалізувала авторка. Формування громадянської свідомості та маніпуляція нею за посередництва медійних наративів, зміна ролі освітніх інституцій, а також адаптація громадянської освіти до глобалізованого інформаційного середовища – це ті ключові фактори, які переконливо доводять безальтернативність комплексного підходу до освітнього процесу. Загалом же виконане дослідження засвідчує необхідність переосмислення традиційних підходів до освіти з урахуванням багатоманітної складності й карколомної динаміки сучасного інформаційного суспільства.

У третьому розділі Наталія Іванець у контексті сучасного стану філософської думки та освітніх тенденцій виокремлює значущі принципи, що мають бути покладені в основу вдосконалення громадянської освіти. Запропоноване авторкою двофазне вдосконалення громадянської освіти відображає глибоке розуміння потреб сучасної освітньої системи в Україні.

Зокрема, перша фаза, яка акцентує увагу на формуванні етичного фундаменту й розвитку ключових навичок (висловлюючись англійською, *skills*), відповідає необхідності виховання морально свідомих громадян. Інтеграція етичних норм та поведінкових стандартів у навчальний процес, як і заохочення активної громадянської участі, є цілком когерентними викликам сучасного суспільства, охопленого інформаційними війнами та медійними наративами з очевидними ознаками тенденційності та маніпулятивних навіювань.

Друга фаза, яка зосереджується переважно на дидактичних аспектах принципів демократії, свободи, рівноправності та взаємних обов'язків, є вкрай важливою для розвитку критичного мислення. Цей етап сприяє формуванню в учнів власних думок і суджень, аналізу політичних, соціальних і культурних

проблем і альтернатив, що має непересічне значення в контексті глобалізації та транскультурних взаємодій.

Аналіз філософських аспектів громадянського виховання у професійній освіті, представлений у дослідженні Наталії Іванець, розкриває перспективи розвитку критичного мислення та розсудливості у молодих громадян, концептуалізує потребу зміщення акценту з традиційного запам'ятовування на компаративний аналіз і виявлення визначальних причинно-наслідкових зв'язків явищ і процесів. Такий підхід повною мірою відповідає запитам сучасного інформаційного суспільства не стільки на кількісні параметри знань, скільки на їхню світоглядну й критеріальну якість, на вміння ефективно застосовувати засвоєні знання, користуючись методом аналогій і екстраполяцій.

Як переконливо доводить авторка, громадянська освіта й виховання не повинні обмежуватися тривіальною трансляцією знань про права та обов'язки – вони мають включати глибоке розуміння суспільних процесів, демократичних цінностей та соціальної справедливості. Такий цільовий орієнтир передбачає залучення студентів до обговорення актуальних суспільних проблем та розвиток навичок емпатії і взаємоповаги. Комплексний підхід до громадянського виховання в професійній освіті відповідає викликам сучасності й сприяє формуванню відповідальних і освічених громадян, спроможних до ефективної життєдіяльності в динамічно мінливому світі. Наголос на потребі критичного мислення та розуміння глобальної контекстуальності є ключовими компетенціями для дієвої участі в глобалізованій і полікультурній дійсності.

Заслуговують на увагу висновки дисертаційної роботи, в яких знайшла відображення зростаюча складність суспільних процесів та необхідність забезпечення концептуальної і прикладної (насамперед інструментальної) когерентності визначальним викликам нашого часу. Виконане дослідження відкриває нові перспективи для розуміння й оцінки мегатрендів, з якими доводиться мати справу Україні сучасного зразка, а також пропонує переконливі шляхи розв'язання проблемних вузлів як на рівні особистісного світоглядного діагностування, так і на різних рівнях управління.

Хоча загальний науковий рівень виконаного дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і заперечень, окремі аспекти поданої на розгляд роботи мають дискусійний характер і потребують уточнення.

1. Попри в цілому високий аргументаційний рівень виконаного дослідження, воно піднялося б на ще вищий концептуально-інтерпретативний щабель, якби авторка виразніше окреслила суб'єкт-об'єктну сферу громадянської освіти – насамперед крізь призму того, хто є суб'єктом «передачі знань, інструментом влади й соціального контролю» (с. 28) і якою з міркувань ідеальної моделі мала б бути відповідальність «інституційних, культурних та політичних структур за вплив на формування та сприйняття цих знань» (с. 28).

Іншими словами, йдеться про те, що кожна сфера повноважень за логікою принципу симетрії повинна покриватися певною сферою відповідальності – причому, рівень відповідальності має бути когерентним і тотожним рівню повноважень. Як доводить світовий досвід, саме розбалансованість за цим параметром є однією з основних причин, які обумовлюють загострення проблем із генеруванням ефективної громадянської освіти. Авторські рефлексії і коментарі з цього приводу виявилися б вочевидь не зайвими.

2. Слушно привертаючи увагу до істотності в епоху інформаційного суспільства маніпулятивних впливів на суспільну свідомість загалом і формування громадянської освіти зокрема, авторка оминула увагою той факт, що застосування маніпулятивних технік і тенденційних наративів притаманне не лише медійному, а й освітньому простору – зокрема тому, що зараз прийнято позначати терміном «освітні політики».

Небезпека цього проблемного кейсу пов'язана з тим, що на рівні масової свідомості вкорінений стереотип про об'єктивістську канонічність і ледь не еталонну істинність наративів, які виголошуються від імені освіти. Але одна річ – виголошувати від імені освіти певні, так би мовити, «Urbi et Orbi», а зовсім інша – наскільки такі маніфести й меморандуми відповідають фундаментальним науковим вимогам верифікованості, каузальності, аподиктичності тощо. Якщо ж на практиці вони часто-густо суперечать зазначеним канонам науковості, а

суспільною свідомістю стереотипно сприймаються як істина в останній інстанції, то це створює передумови для максимально ефективного маніпулятивно-навіювального впливу, наслідки якого для перспектив формування громадянської освіченості можуть бути не лише небезпечними, а й загалом фатальними.

3. Дещо двозначним є смисловий рельєф тези про «необхідність адаптації громадянської освіти до глобалізованого інформаційного середовища. В умовах глобалізації, де інформаційні потоки та культурні взаємодії виходять за рамки національних кордонів, освітні програми мають розвивати у студентів розуміння глобальних процесів та їх впливу на місцеві спільноти» (с. 208). Безперечно, освітні програми покликані розвивати у студентів розуміння глобальних процесів, однак таке розуміння не повинно вичерпуватися потребами адаптації до глобалізованого інформаційного середовища, інакше нам доведеться визнати не суб'єктний, а лише об'єктний, підлеглий статус реципієнта освітніх послуг, його або неспроможність до критичного мислення, або невміння скористатися ресурсами критичного мислення. Чи можна вважати таку симптоматику ознакою взірцевого громадянина? Це питання є риторичним з огляду на очевидність негативної відповіді на нього.

4. З огляду на наявність у сучасному філософському дискурсі широкого діапазону змістовних ідентитетів критичного мислення не завадила б авторська дефініція цієї цільової опції громадянської освіти. Не зайвим було б і висвітлення ролі деліберативної демократії в контексті як громадянської освіти (зокрема, крізь призму формування громадянських компетенцій), так і сприяння розвитку критичного мислення й навичок демократичної участі.

Втім, наведені зауваження не знижують загальної цінності дисертаційного дослідження, його високого кваліфікаційного рівня філософського профілю. Навпаки – вони лише підкреслюють глибину та складний поліаспектний рельєф осмисленої авторкою теми. Загалом виконане Наталією Іванець дослідження робить вагомий внесок у розвиток соціально-філософського дослідження громадянської освіти, особливо в контексті сучасних глобальних та

соціокультурних викликів. Комплексний аналіз різноманітних аспектів громадянської освіти свідчить про загальносвітоглядну ерудицію авторки дисертації, а також її вміння ефективно застосовувати рефлексійний та аналітичний інструментарій для потреб дослідження складних соціальних і освітніх феноменів.

Дисертаційна робота Іванець Н. В. повною мірою розкриває тему дослідження, досягає поставленої мети та виконує визначені завдання. Зміст дисертаційного дослідження та опублікованих наукових праць дає підстави для констатації, що завдання, результати й висновки поданої на розгляд роботи цілком обґрунтовані. Наукові положення та висновки дисертації всебічно висвітлені як у самій дисертації, так і в ґрунтовних публікаціях. Публікаціям здобувачки притаманний високий науковий рівень, системна всебічність і аналітична ґрунтовність.

Дисертація засвідчує високий рівень оволодіння Наталією Іванець методологією наукової діяльності, що втілюється як у розлоговому діапазоні методологічного інструментарію, так і на рівні дослідницької культури його застосування.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам полягає в тому, що дисертаційне дослідження Наталії Іванець виконане на високому теоретико-методологічному рівні, є об'єктивним, системним і аргументаційно збалансованим. Достовірність і значущість сформульованих результатів дисертаційного дослідження не підлягає сумніву.

Подане на розгляд дисертаційне дослідження відкриває нові перспективи для розуміння громадянської освіти, її змісту та методів у широкому соціокультурному контексті. Авторка успішно інтегрувала класичні філософські теорії із сучасними педагогічними підходами, зробила вагомий внесок у теоретичну базу та практичні аспекти громадянської освіти. Її здатність проводити повчальні історичні паралелі та виявляти актуальні

виклики сьогодення має непересічне значення в контексті стрімких змін у суспільстві й освіті сучасного формату.

Дисертація Наталії Іванець «Феномен громадянської освіти в умовах інформаційної війни: соціально-філософський аналіз» заслуговує на високу оцінку та цілком відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, а її авторка – Наталія Вікторівна Іванець – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент:

Самчук Зореслав Федорович,

доктор філософських наук,

головний науковий співробітник

відділу політичної культури та ідеології

Інституту політичних і етнопонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса НАН України

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів
Інституту політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України